

واکاوی برنامه‌درسی از نظر سواد مالی

دکتر مینا خداپناه

دکتر نعمت‌اله موسی پور

عضو هیئت علمی دانشگاه فرهنگیان

اشاره

یکی از رویکردهای مهم در نظام برنامه‌درسی توجه به تربیت اقتصادی دانش‌آموزان است. اما نحوه‌پرداختن به نوع این تربیت هنوز به‌طور کامل در برنامه‌های درسی دوره ابتدایی تبیین نشده است. در این مقاله ضمن تبیین سواد مالی، فرایند طراحی آموزشی در این زمینه توضیح داده شده است.

محتوای برنامه‌درسی به فرصت‌هایی گفته می‌شود که امکان یادگیری هدفمند (معطوف به هدف‌های برنامه درسی) را فراهم می‌کنند. موسی پور (۱۳۹۸) اصول انتخاب و تولید محتوای برنامه‌درسی را در هشت عنوان خلاصه کرده است: «تناسب با هدف‌های انتخاب‌شده، تناسب با موضوعات و نیازهای مهم جامعه، تناسب با پیشرفت‌های علمی و فناوری، تناسب با نیازها و علاقه‌های یادگیرنده،

بایه‌بودن برای یادگیری مستمر و آموزش‌های بعدی، فرصت‌دادن به انواع فعالیت‌های یادگیری، کمک به رشد همه‌جانبه فرد و هم‌خوانی با معرفت دینی».

پژوهشگران بر این باورند که مفاهیم کلیدی که جوانان و کودکان باید یاد بگیرند، عبارت‌اند از: مسئولیت‌پذیری نسبت به هزینه‌ها، دانستن اهمیت پس‌انداز، آگاهی در مورد صندوق‌های مالی موجود و خطرات مرتبط با آن، وام‌گرفتن مسئولانه، تهیه بودجه شخصی، جلوگیری از کلاهبرداری‌های مالی، استفاده از محصولات مالی محلی معمولی و موارد مشابه (Fabris & Luburić, 2016). بررسی محققان در زمینه برنامه‌های آموزش سواد مالی در کشورهای گوناگون نشان داد، دانش و درک برنامه‌ریزی و بودجه، کسب درآمد و شغل، پس‌انداز و سرمایه‌گذاری، هزینه و اعتبار و خدمات بیمه‌ای و بانکی عناصر اصلی

برنامه‌های آموزش مالی در سطوح گوناگون آموزشی برنامه‌های آموزش سواد مالی در کشورهای آمریکا، ایتالیا، برزیل و غنا هستند. برنامه‌های آموزش مالی در دوره ابتدایی در درجه اول روی برنامه‌ریزی و بودجه‌ریزی، پس‌انداز، هزینه و اعتبار تأکید دارند. چند برنامه به مفاهیم مربوط به سرمایه‌گذاری و خدمات بانکی می‌پردازند (Amagir, Groot, Maassen van den Brink, & Wilschut, 2018). پژوهشگران با بررسی مطالب مربوط به برنامه‌های آموزش مالی، چهار طبقه مفهوم اساسی را مشخص کردند که عبارت‌اند از:

- تصمیم‌گیری‌های اندیشمندانه و آگاهانه مالی درازمدت و کوتاه‌مدت؛
- تقویت مهارت‌های قابل انتقال دانش‌آموزان؛^۲
- سرمایه‌گذاری در سرمایه‌انسانی خود؛^۴
- مهارت‌های حل مسئله.

اهداف برنامه‌های آموزش سواد مالی دوره ابتدایی

برای طرح‌ریزی یک برنامه آموزشی مطلوب و کوشش در راه بهبود مستمر برنامه‌ها، تعیین هدف‌های تربیتی ضرورت می‌یابد. هدف در واقع تعیین نوع رفتار، شرایط یا محدودیت‌ها و معیارهای قابل قبول است. به بیان دیگر، هدف در بیان خود، نوع رفتاری را که نشانه قابل قبولی از دستیابی شاگرد به هدف باشد، بیان می‌کند. شرایط مهم یا محدودیت‌هایی را که انتظار رخ‌دادن رفتار در آن‌ها می‌رود شرح می‌دهد و حد قابل قبول رفتار و فراوانی یا شدت آن را مشخص می‌کند (موسی‌پور، ۱۳۹۸).

برای تعیین اهداف آموزش سواد مالی، کودکان پیش‌دبستانی و مدرسه‌ای، دانش‌آموزان، والدین و همچنین گروه‌های آسیب‌پذیر باید به عنوان گروه هدف تعریف شوند. ضروری است که برای همه این گروه‌ها برنامه‌های آموزش مالی کافی تهیه شوند تا با ویژگی‌های خاص آن‌ها متناسب باشند. گنجاندن والدین در آموزش بسیار مهم است، زیرا بسیاری از مطالعات نشان داده‌اند که جوانان از طریق مثال‌های عملی مانند پرداخت در یک فروشگاه، هنگام استفاده از کارت‌های اعتباری، تهیه بودجه خانه و غیره، کارایی بیشتری کسب می‌کنند. افزون بر این، اهداف و راهبردهای آموزش سواد مالی در مدرسه باید به‌طور واضح تعریف‌شده، دست‌یافتنی و قابل اندازه‌گیری باشند. بنابراین با توجه به تعریف‌های سواد مالی، اهداف نهایی افزایش سطح سواد مالی جوانان و کودکان را چنین خلاصه کرده‌اند:

- مزایای استفاده از ابزارهای مالی و خطرات مربوط به

استفاده از آن‌ها را بیاموزند؛

- مدیریت امور مالی خصوصی را یاد بگیرند؛
- نسبت به انجام تمام موارد قبل اطمینان داشته باشند (Fabris & Luburić, 2016).

قندهاری، مهرمحمدی، طلایی و فرج دیزجی (۱۳۹۷) اهداف تربیت اقتصادی دوره ابتدایی در ایران را در چهار طبقه مفاهیم اقتصادی، اخلاق اقتصادی، ویژگی‌های فردی و اجتماعی طبقه‌بندی کرده‌اند که از بین آن‌ها آشنایی با مفاهیم اقتصادی معامله (پول، خرید، فروش و مصرف)؛ پس‌انداز، هزینه، کار، سرمایه، بیمه و مالیات، از جمله مفاهیم مشترک سواد مالی و تربیت اقتصادی به شمار می‌روند. رشد برنامه‌ریزی، اعتمادبه‌نفس، حل مسئله نیز از اهدافی هستند که در بخش پرورش ویژگی‌های فردی با سواد مالی اشتراک دارند.

پیغامی و تورانی (۱۳۹۰) نیز با بررسی فهرست مندرجات بیش از صد کتاب درسی و منبع آموزشی که در وبگاه انتشارات مرکز ملی آموزش و اقتصاد منتشر شده، گسترده موضوعات آموزش مالی برای دوره سنی شش تا یازده سال را به‌صورت زیر مطرح کرده‌اند: نواآموزان در این سن با دنیای واقعی و مفاهیم اقتصادی شامل نیاز به انتخاب و تأثیر آن بر شرایط زندگی آتی افراد ارتباط برقرار می‌کنند. در نتیجه باید:

- روش‌های پاسخ به خواسته‌ها و نیازهای خود را تشخیص دهند و تخصصی‌شدن امور را درک کنند؛
- با مشاغل گوناگون آشنا شوند؛
- توانایی تصمیم‌گیری در آن‌ها افزایش یابد؛
- در مورد نقش پول و مبادله در زندگی، مالیات‌ها، کارآفرینی، رقابت و علل تفاوت درآمد افراد آموزش ببینند؛
- مفاهیم اقتصادی مانند کالا و خدمات، تولید، فایده‌های پس‌انداز، سرمایه‌گذاری، کمیابی و کمبود، هزینه، تجارت و قیمت‌های بازار را درک کنند؛
- کسب درآمد، خرج‌کردن، آشنایی با انواع اعتبارات مالی و نحوه استفاده از آن‌ها، مدیریت پول، ارزش اقتصادی اجتماعی تحصیلات، نقش مؤثر تبلیغات در هزینه‌کرد و مصرف، و آشنایی با بودجه‌بندی در زندگی فردی نیز از دیگر مفاهیمی هستند که کودکان سن پیش‌دبستان تا پایان دوره دبستان باید یاد بگیرند.

موانع آموزش سواد مالی در ابتدایی

با وجود اهمیت آموزش سواد مالی به کودکان، پژوهشگران موانع متعددی برای آموزش سواد مالی در دوره ابتدایی برشمرده‌اند: یک مانع این است که بسیاری از معلمان دوره ابتدایی برای آموزش مالی آمادگی ندارند

گوناگون از نظام آموزشی مبتنی بر استانداردها استفاده می‌شود. در این روش، الگوهای تدوین‌شده برای نظام آموزشی کشور بر پایه «استانداردهای محتوایی» صورت می‌گیرد (پیغامی، مرادی باصیری و طغیانی، ۱۳۹۵).

پی‌نوشت‌ها

1. accountable spending
2. responsible borrowing
3. student's transferable skills
4. investing in one's own human capital

منابع

۱. پیغامی، عادل و تورانی، حیدر (۱۳۹۰). نقش برنامه درسی اقتصاد در برنامه تعلیم و تربیت رسمی و عمومی دنیا، ارائه یک برنامه عمل برای یک برنامه درسی مغفول. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی. ۳۷: ۳۱-۵۲.
۲. پیغامی، عادل؛ مرادی باصیری، امین و طغیانی، مهدی. (۱۳۹۵). سواد مالی، الگویی برای مالی شخصی و خانوادگی. تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
۳. قندهاری، آزاده (۱۳۹۷). طراحی الگوی مطلوب برنامه درسی تربیت اقتصادی برای دوره اول ابتدایی در جمهوری اسلامی ایران. پایان‌نامه دکتر. دانشگاه تربیت مدرس.
۴. قندهاری، آزاده؛ مهرمحمدی، محمود؛ طلائی، ابراهیم و فرجی دیزجی، سجاد (۱۳۹۷). تبیین اهداف تربیت اقتصادی دوره ابتدایی در ایران، مبتنی بر سنتز پژوهی. مطالعات برنامه درسی. ۱۳ (۴۸): ۳۹-۶۲.
۵. ملکی، حسن (۱۳۹۵). برنامه‌ریزی درسی (راهنمای عمل). سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی. تهران.
۶. موسی‌پور، نعمت‌اله. (۱۳۹۸). برنامه‌ریزی درسی برای معلمان. قم: بیان روشن.
7. Amagir, A., Groot, W., Maassen van den Brink, H., & Wilschut, A. (2018). A review of financial-literacy education programs for children and adolescents. *Citizenship, Social and Economics Education*, 17(1), 56-80.
8. Blue, L., Grootenboer, P., & Brimble, M. (2014). Financial literacy education in the curriculum: Making the grade or missing the mark?. *International Review of Economics Education*, 16, 51-62.
9. Cerya, E., Tasman, A., & Rahmi, E. (2020, March). Fillecya (Financial Literacy) Board: Analysis of Media Development Needs from the Teacher's Perspective in Understanding Financial Literacy Early. In 4th Padang International Conference on Education, Economics, Business and Accounting (PICEEBA-2 2019) (pp. 509-515). Atlantis Press.
10. Fabris, N., & Luburić, R. (2016). Financial education of children and youth. *Journal of Central Banking Theory and Practice*, 5(2), 65-79.
11. Jayaraman, J. D., Jambunathan, S., & Adesanya, R. (2019). Financial literacy and classroom practices among early childhood and elementary teachers in India and the US. *Education* 3-13, 47(6), 746-759.
12. Meyers, E. (2020). Young Adult Financial Literacy and Its Underlying Factors. <https://digitalcommons.assumption.edu/honorstheses>.
13. Totenhagen, C. J., Casper, D. M., Faber, K. M., Bosch, L. A., Wiggs, C. B., & Borden, L. M. (2015). Youth financial literacy: A review of key considerations and promising delivery methods. *Journal of Family and Economic Issues*, 36(2), 167-191.

(Blue, Grootenboer, & Brimble, 2014). در نظر نگرفتن مسائل فرهنگی در آموزش سواد مالی و طراحی استانداردها از دیگر موانع آموزش سواد مالی هستند. همان‌طور که در تعریف‌ها به آن اشاره شده است، سواد مالی تا حدودی به فرهنگ، خانواده و جامعه وابسته است. از سوی دیگر، آمادگی معلم نیز تا حدودی به فرهنگ وابستگی دارد. ارزش‌های شخصی به شدت بر اهداف و تصمیمات مالی تأثیر می‌گذارند. نظام ارزشی فرد به شدت تحت تأثیر فرهنگی است که در آن رشد می‌کند. بنابراین، معلمان باید مفاهیم شخصی و فرهنگی را در زمینه آموزش مفاهیم مالی در نظر بگیرند (Jayaraman, Jambunathan, & Adesanya, 2019).

موانع دیگر این است که برنامه درسی کلی در اکثر مدرسه‌های ابتدایی بر استانداردهای یادگیری ریاضی و زبان متمرکز است که برای موفقیت در آزمون‌ها ارزیابی می‌شوند و این برنامه‌ها زمان کمی برای مباحث دیگر در برنامه درسی باقی می‌گذارند (Totenhagen, Casper, Faber, Bosch, Wiggs, & Borden, 2015). تلفیق آموزش‌های سواد مالی در برنامه‌های درسی دیگر می‌تواند در برطرف کردن این مشکل کارساز باشد (Meyers, 2020). یکی دیگر از موانعی که غالباً دانش‌آموزان آن را تجربه می‌کنند، مشکلات یادگیری است. به‌خصوص برای کودکان در دوره ابتدایی، یادگیری در محاسبه با مشکل روبه‌روست. از این‌رو، در انتخاب وسایل و رسانه‌های آموزشی لازم است وضعیت دانش‌آموزان مورد توجه قرار گیرد. معلم ابتدا باید انواع یادگیری دانش‌آموزان را اعم از صوتی یا تصویری طبقه‌بندی کند. در پاسخ به محدودیت‌های آموزش و یادگیری سواد مالی برای کودکان می‌توان از روش‌های گوناگونی مانند بازی، نمایش خلاق، کاربرد ابزارها و بازی‌های رایانه‌ای، و داستان‌گویی استفاده کرد (Cerya, Tasman, & Rahmi, 2020؛ قندهاری، ۱۳۹۷).

به‌طور کلی، بررسی‌ها نشان می‌دهند، کودکان توانایی یادگیری مفاهیم مالی را دارند؛ برای آموزش سواد مالی باید محدودیت‌ها و موانع مطرح‌شده مورد توجه برنامه‌ریزان و معلمان قرار گیرند. این امر می‌تواند با تلفیق برنامه‌های آموزش سواد مالی در برنامه‌های درسی مدرسه، تلفیق مسائل فرهنگی و اجتماعی در برنامه‌های درسی، و آموزش معلمان در زمینه مفاهیم سواد مالی محقق شود. بدین منظور، هر نظام آموزشی نیازمند الگویی است که در هر پایه تحصیلی، چارچوبی را برای محتوای سواد مالی آن پایه ترسیم کند. طراحی این الگوها با هدف فراهم کردن دیدگاهی منسجم در آموزش مالی دانش‌آموزان در سطوح گوناگون ملی و منطقه‌ای انجام می‌شود، به طوری که در حال حاضر برای رسیدن به این هدف، در کشورهای